

uputio u križare. Valentin Miklobušec o presudi i kazni piše:

»Osuden je na 14 mjeseci prisilnog rada i odveden u Staru Gradišku. Supatnici u logoru bili su svjedoci njegove poniznosti, skromnosti i vedrine, pogotovo u posljednjoj bolesti, kad zbog raka na želudcu nije mogao podnijeti nikakvu hranu. Teško bolestan umire 7. lipnja 1947., tri dana prije odsluženja kazne.« Zapamćene su i zapisane posljednje riječi p. Bortasa; izgovorio ih je na francuskome: »Au revoir au ciel!« (»Do viđenja u nebu!«). Nikola Buljan, rođen 1895. u Kreševu u središnjoj Bosni, uhićen je pod optužbom da je povezan s letkom, podmetnutim na hodniku pred sakristijom, o dolasku zapadnih velesila i križara. Nakon zlostavljanja završio je u vojnoj bolnici u Sarajevu, gdje umire 26. kolovoza 1946. O kraju života p. Nikole Buljana u dotičnoj knjizi može se pročitati ono što je p. Karlo Ferenčić kao profesor ispričao skolasticima na zagrebačkome Jordanovcu, a oni su to marno zabilježili:

»P. Ferenčić [je] zahtijevao da patru dade sakramente. Dovukli ga pod jedno drvo. Nije mogao stati na noge niti je išta razumio... Samo je buljio i ustima micao. Dao mu je apsoliciju i sv. Pričest, iza koje se sam prekrizio — nešto je ipak ostalo u podsvijesti. Iza toga pomazanje. Ništa nije razumio, hvatao je za šešir i tašku. Stražar je bio pokraj dok se nije sve svršilo. U četiri mjeseca sve je bilo gotovo. P. Ferenčić je pitao liječnika, od čega je umro. Liječnik: Infekcija! — A dosta sam vam rekao!« Neki svjedoci i upućenici smatrali su da je p. Nikola Buljan bio mučen i otrovan.

Treba naposljetku istaknuti da je na području Titove Jugoslavije ubijeno više svećenika, redovnika i redovnica nego u svim europskim komunističkim zemljama zajedno. A tomu valja dometnuti da je komunizam u Europi, Aziji i drugdje u svijetu skrivio neusporedivo više žr-

tava nego fašizam i nacizam zajedno. Ne podliježe dakle sumnji ova tvrdnja: simbol u čije se ime protilo najviše krvi u povijesti čovječanstva — crvena je zvijezda petokraka! Simbol lijevoga fašizma, najgorega državnog terorizma, nesmiljene strahovlade. Tomu nikako ne proturječi povijesna okolnost da je crvenu petokraku u Drugome svjetskom ratu nosio i velik broj časnih ljudi, istinskih antifašista, hrvatskih domoljuba i katoličkih vjernika.

U svakom slučaju, crvena zvijezda koju su u Kumrovcu i Srbu s proklamiranim ponosom stavljali na glavu neki ovodobni hrvatski vlastodršci i drugi političari — više nego dovoljno govori o njihovu iskrivljenom i tendencioznom vrednovanju povijesnih činjenica, te o njihovu takozvanu »antifašizmu«, »novoj pravедnosti« i »pravome putu«. Pametnomu, pravedomu i upućenom dosta.

Mihovil Marito Leticica

Zoran M. Jovanović, *Beogradska nadbiskupija i njeno okruženje u vremenu i prostoru*, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2014, 223 str.

U izdanju Beogradske nadbiskupije pojavila se 2013. godine knjiga prof. dr. Zorana Jovanovića pod nazivom *Beogradska nadbiskupija i njeno okruženje u vremenu i prostoru*. Ovo je djelo nastalo u povodu obilježavanja stote obljetnice sklapanja Konkordata između Kraljevine Srbije i Svete Stolice, što je prije 90 godina omogućilo i ponovno uspostavljanje Beogradske nadbiskupije.

Dr. Zoran M. Jovanović rođen je 1963. godine u Beogradu. Školovanje je završio u svome rodnom gradu, gdje je stekao i zvanje dipl. povjesničara umjetnosti (1990.), a potom je magistrirao povijest umjetnosti (1998.) i deset godina kasnije doktorirao na istom

fakultetu. Zaposlen je kao predavač na Katedri za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Prištini s privremenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici. Dosad je sudjelovao na mnogim znanstvenim skupovima, domaćim i međunarodnim. U okviru oblasti istraživanja usmjeren je k multidisciplinarnom analiziranju srpske povijesti umjetnosti novijega i suvremenoga doba, kao i povijesti srpskoga naroda sa sociološkoga odnosno kulturološkoga aspekta. Istovremeno je posvećen proučavanju i tumačenju kršćanske umjetnosti, kao i povijesti Katoličke Crkve na području Balkana. Sudjelovao je u više znanstvenih projekata. Objavljivao je stručna djela u zasebnim knjigama i mnogim znanstvenim časopisima. Za Katoličku Crkvu važna su neka njegova izdanja: *Beogradska rimokatolička (nad)biskupija, njeni nadpastiri i crkve kroz epohe: od 1521. godine do osvita novoga doba*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2011.; *U središtu Nadbiskupije beogradske*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2012.; *Niška župa Uzvišenja Sv. Križa od začetka do danas*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2013.; *Smederevska župa Rodenja Sv. Ivana Krstitelja — središte susreta istorije, ljudi i tradicije*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2013.; *Istorija Beogradske nadbiskupije na ušću Istoka i Zapada*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2013.; *Istorijat župe Uznesenja Blažene Djevice Marije: od »francuske crkve« do katedrale*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014.; *Istorija franjevačkog reda u Beogradu i župa Sv. Ante Padovanskog*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014.

Knjiga: *Beogradska nadbiskupija i njeno okruženje u vremenu i prostoru* monografskoga je karaktera, s 222 stranice na srpskome jeziku. Djelo sadrži 12 poglavlja (svako je razdijeljeno u više manjih potpoglavlja): 1. Širenje kršćanstva i prva evangelizacija na području današ-

nje Srbije i Nadbiskupije beogradske, 2. Kriza Rimskog carstva i Konstantinova epoha, 3. Najznačajniji ranokršćanski lokaliteti na području današnje Srbije i susjednih oblasti, 4. O drugoj kristijanizaciji na području današnje Srbije, Nadbiskupije beogradske i susjednih oblasti, 5. Rimokatolička crkva i Beogradska biskupija od Velikog raskola (1054) do pada Beograda pod Osmanlije (1521), 6. Područje Beogradske i susjednih dijeceza u vrijeme prve osmanlijske vladavine, 7. Beogradska dijeceza kao vjerno ogledalo prilika od 1688. do 1791. godine, 8. XIX vek — stoljeće razvoja rimokatolicizma u Kneževini/Kraljevini Srbiji, 9. »Balkanska vetrometina« od prvih godina XX veka do danas, 10. Život Nadbiskupije beogradske (beogradsko-smederevske) sagledan kroz djelovanje njenih nadpastira, 11. Današnja župna središta Nadbiskupije beogradske, 12. Zgrada Ordinarijata i nadbiskupova rezidencija — »kuća Nadbiskupije«.

Osim ovih temeljnih poglavlja na samome početku knjige stoji predgovor nadbiskupa i metropolita Stanislava Hočevara kao i predgovor istaknutoga profesora i vrsnoga diplomata g. dr. Darka Tanaskovića koji je u dva mandata bio veleposlanik Republike Srbije pri Svetoj Stolici.

Autor dr. Zoran Jovanović donosi pri kraju ovoga djela bogate napomene, kao i bibliografiju radova navedenih u ovoj knjizi te registar osoba, toponima i vjerskih objekata.

Iz prethodnoga se vidi da je autor već bio objavio nekoliko dijela s područja povijesti Beogradske nadbiskupije: prvi svezak, koji se pojavio 2009. pod nazivom *Beogradska Rimokatolička (nad)biskupija, njeni nadpastiri i crkve kroz epohe*, kao i 2011. godine drugi svezak pod istim nazivom, a u pripremi je i treći.

Sadržajno je knjiga sveobuhvatna povijest Crkve na teritoriju današnje

Beogradske nadbiskupije, koja se oslanja na povijesne izvore dostupne autoru pa time nije više monografija, nego povijesni doprinos daljemu istraživanju i znanstvenomu prosuđivanju bogate povijesti ovih krajeva. Knjiga se oslanja na prvi svezak istoga autora koji se 2009. godine pojavio pod nazivom *Beogradska Rimokatolička (nad)biskupija, njeni nadpastiri i crkve kroz epohe*, prikazujući povijest Beogradske nadbiskupije od kristijanizacije do 1521. godine, kao i na drugi tom pod istim nazivom — od 1521. godine do osvita novoga doba, izdan 2011. godine. Te dvije knjige zapravo su temeljna građa za sveobuhvatniju povijest Beogradske nadbiskupije. Ova je knjiga po obimu i načinu iznošenja materijala i po svim znanstvenim metodama usavršeno djelo, koje je po sudu mnogih dosad najiscrpniji prikaz povijesti Beogradske nadbiskupije. Svoje tvrdnje autor potkrjepljuje povijesnim pretpostavkama, ali se ne upušta u raspravu, kao što i ne nameće svoj osobni komentar, osim onoliko koliko je nužno. Time je znalački ostavio prostor za dalje istraživanje, a moglo bi se reći i za izazovna pitanja koja su dosad ostala bez odgovora.

Knjiga s jedne strane pruža dosad najcjelovitiju sliku povijesti Beogradske nadbiskupije, u okruženju cjelokupne prošlosti i prisutnosti Srpske pravoslavne Crkve od najstarijih vremena do danas, a s druge strane nudi značajan broj pitanja kojima se daljnji istraživači moraju pozabaviti. Kako je rečeno, metoda je znanstvena i tipično povijesna te odgovara svim standardima jednoga kritičkog izdanja. Ono što svakoga čitatelja raduje tehnička je opremljenost knjige, ne samo raspored poglavlja, nego i bogate ilustracije g. Dragana Brujića. Jasno, na prvom su mjestu mnogi dokumenti, a ono što pripomaže lakšem čitanju i preglednosti karte su, mape i prilozi. Tako je na jednome mje-

stu sabrana povijest, i to od najstarijih vremena do svojevrsnoga suvremenog prikaza pastoralnog života Beogradske nadbiskupije, obogaćena preglednim statističkim podatcima.

Citirao bih recenzente ove knjige — dr. sc. Dariju Damjanović Barišić: »Poseban doprinos ovoj povijesnom gradom bogatoj knjizi su recentniji podaci koji se odnose na samu Nadbiskupiju u periodu 20. stoljeća i komunističke Jugoslavije, a posebice rad i djelovanje biskupije koje je opisano kroz životopise nadbiskupa, te povijesni osvrt na svaku pojedinu župu u Nadbiskupiji. Knjiga predstavlja veliki doprinos poznavanju povijesti Beogradske nadbiskupije te djelovanja i rada njenih pastira na polju pastoralna i ekumenskog dijaloga.«

Protojerej dr. Radomir V. Popović istaknuo je: »Svakako je dobro da se knjiga ovako zamišljena i koncipirana pojavi, bez obzira na fokus interesovanja i vrednosne sudove autora.«

Pred nama je, dakle, knjiga velike vrijednosti za upoznavanje povijesne dimenzije i pastoralno razumijevanje života Crkve u dijaspori. Tako je na jednome mjestu ponudena temeljna informacija, a za istraživače nov izazov daljnje istraživanja. Valjalo bi naći još više arhivskih materijala iz središta redovnika koji su djelovali na teritoriju Beogradske nadbiskupije, kao i korespondencija iz Vatikanskoga arhiva i izvora koji obrađuju isto područje a potječu iz okolnih zemalja kao što su Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slovenija i Mađarska.

Svakako, djelo je hvale vrijedno, sada već ugrađeno u povijest Nadbiskupije, a zasigurno će biti nastavljeno u pojedinim predmetima koji će se tek proučavati.

Aleksandar Kovačević